

Demet Gülçiçek, Emine Erdoğan (Der.)'ın *Feminist Eleştiri: Arayışlar ve Müzakereler* Adlı Eserinin Değerlendirilmesi

Review of *Feminist Eleştiri: Arayışlar ve Müzakereler* by Demet Gülçiçek & Emine Erdoğan

Haz. Demet Gülçiçek, Emine Erdoğan, *Feminist Eleştiri: Arayışlar ve Müzakereler* (İstanbul: Metis Yayınları, 2022, 312 s). ISBN 978-605-31626-7-4

Değerlendiren: Ayşe Betül Ekici*

Feminist Eleştiri: Arayışlar ve Müzakereler, Demet Gülçiçek ve Emine Erdoğan'ın Donna Haraway'in "feminist nesnellik, basitçe, konumlu bilgiler demektir" (s. 11) ifadesini merkeze alarak hazırladıkları ve feminist bilginin konumluluğuna dair çeşitli düzlemlerden yürütülerek ortak bir tartışma alanı etrafında kümelenen derleme metinlerden oluşmaktadır. Yayına hazırlayan ve katkıda bulunanlar, Türkiye'de feminist eleştirinin ne yaptığı ve neyi ortaya koyduğu gibi soruları sorarken "feminist özen" in altını çizerek eleştiriyi, akademinin eril-epistemolojik varsayımının aksine; feminizmin nasıl çalıştığını sorunlaştırmak amacıyla üretken bir faaliyet olarak yorumluyor. Bu bağlamda kitap, feminist eleştirinin başlıca kategorilerini; onların gündemden düşmesi gerektiği şeklinde bir anlayışla eleştiren ve "sadece eksik bulmayı amaçlayan" (s. 18) yaklaşımlara direnmesiyle Türkiye feminist eleştiri sahasında önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

1 Doktora Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 221101001.

Cite this article as: Betül Ekici, A. (2023). Demet Gülçiçek, Emine Erdoğan (Der.)'ın *Feminist Eleştiri: Arayışlar ve Müzakereler* Adlı Eserinin Değerlendirilmesi. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 154-161.

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Kitap, Aksu Bora'nın "Sunuş: Mesele, değişmektir..." ve Demet Gülçiçek ile Emine Erdoğan'ın kaleme aldıkları "Giriş: Feminist Eleştirinin Yapıp Ettikleri" başlıklı metinleriyle birlikte yazarların kendi feminist bilgilerinin konumluluklarına ilişkin soruları sordukları ve bunları sorgulayan bir perspektiften kaleme aldıkları on iki ayrı yazıdan oluşuyor. Eserin hazırlığını üstlenen Demet Gülçiçek ve Emine Erdoğan'ın da müstakil metinleriyle katkı yaptıkları çalışma, kitabın üst başlığında da kendine yer bulan "Arayışlar" ve "Müzakereler" olmak üzere iki ana başlıkta şekilleniyor. "Arayışlar: Kavramsal Vurgulara Geri Dönmek" başlığını taşıyan ilk bölüm; feminist eleştirinin üretmiş olduğu, modasının geçmesi ve miadının dolmasıyla tenkit edilen ataerkillik, kesişimsellik, eleştirel erkeklik ve kadın tarihi gibi kavramları perde arkasındaki tarihsel çerçeveyi gözden kaçırmadan incelemeyi ve etik özenle konuya eğilmeyi öneren bir yaklaşımla çerçeveleniyor. Bu başlık; sırasıyla Emine Erdoğan'ın "Ataerkilliğin Duygulanımsal Mahiyeti Üzerine", Sumi Cho, Kimberlé Williams Crenshaw ve Leslie McCall'ın ortak makaleleri "Kesişimsellik Çalışmaları Alanına Doğru: Kuram, Uygulamalar ve Praksis", Attila Barutçu'nun "Erkek(lik) Kategorilerine ve Kimliklerine Dair Queer Sorgulamalar: İdrak Edilemez Bir Erkeklik Mümkün mü?" adlı metni, Demet Gülçiçek'in "Feminist Tarih ile İlişkilenmek: Dönemler, Tanımlar, Eklèmeler" başlıklı yazısı, Gülhan Balsoy'un "Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Tarihçiliğinde Kaynaklar ve Yöntem Üzerine: Arzuhaller, Hatıratlar ve Romanlarda Ebeler" ve son olarak Demet Gülçiçek'in Clare Hemmings'le söyleşisini ihtiva eden "Feminist Düşüncenin Eleştirelliği: Feminist Hikâyeleri Farklı Şekillerde Anlatmak" başlıklı metnini kapsıyor.

"Açılan Yollar: Müzakereler ve Olasılıklar" üst başlıklı ikinci bölüm ise sırasıyla Feyza Akınerdem'in "Yavaş Feminizm: Hız Çağında Feminist Müdahaleyi Yeniden Düşünmek", Ezgi Burgan'ın "Feminist Yol ve Erdem Üzerine Bir Meditasyon: Şefkat, İtidal ve Tevazu", Özlem Güllü'nün "Göz Devirmelere Karşı Oyunbozan Feminist Film Eleştirisi" ve Deniz Gündoğan İbrişim'in "Makbul İnsan(lık) Tahayyülün Ötesinde: İnsansonrası Feminist Eleştirilerde Faillik ve İhtimam" adlı metinlerinden oluşuyor.

Demet Gülçiçek ve Emine Erdoğan'ın ortak kaleme aldıkları giriş yazısında çalışmanın seyrini yönlendirecek iki temel soru soruluyor: "Feminist eleştiri ne tür iş yapı/yapıyor ve feminist eleştiri kendini na-

sıl eleştiriyor?” (s. 15) Bu anlamda ürettiği/muhatap olduğu eleştiri üzerinde düşünmeyi teklif eden yazarlar, çalışmayı da feminist eleştirinin ürettiği kavramlar ve kuramsal tartışmaların bilgi üretimindeki seyri- ne ve kesintilerine odaklanmak üzere sınırlandırıyorlar. Bu doğrultuda söz konusu yazarların, feminist eleştirinin sorunlaştırdığı eşitsizliklere ilişkin ürettiği kavramları; altında yatan toplumsal ve tarihsel gerçeklikle ilişkilendirerek anlamayı ve düşünmeyi önerdikleri söylenebilir. Böylece yazarlar ancak kendi konumluluğunu feminist özenle etik bir şekilde sorgulamak koşuluyla feminist bir eleştiri ortaya konabileceğine işaret etmektedirler. Ayrıca bu kavramların, barındırdığı sorunlar ve olumsuzluklar kadar feminist eleştiriye ne tür çıktılar ve imkânlar kazandırdığı üzerinde yeniden düşünmenin romantik bir aidiyetçilik ve tutuculuktan öte, feminist kavramların izlerini tarihsel boyutta takip ederek yeni sorular sormak adına bir yol açtığının altını çizmeleri önem arz ediyor.

Girişin ardından “Arayışlar” bölümünün ilk metni “Ataerkilliğin Duygulanımsal Mahiyeti Üzerine” adlı yazısında Emine Erdoğan, günümüz feminist eleştiri odaklarında “boş gösteren” şeklindeki kullanımı sebebiyle eleştirilen “ataerkillik” kavramına konsantre oluyor. “Ataerki” kavramına ilişkin cinsiyet eşitsizliğini ifadede kolaycılığa kaçılması sebebiyle bir “boş gösteren” olması şeklindeki eleştirilere katılmakla birlikte kavramın kuramsal köklerine inerek öne sürülen eleştirel perspektifleri yorumlayan Erdoğan, ataerkillik kavramının bu ‘başarısızlığı’nın ardında kavramın temelini araması probleminin yattığını ifade ediyor. Bu anlamda ataerkillik kavramının işaret ettiği cinsiyete dair ilişkilerin temellerinin arandığı bir noktada bakışlarını maddi alanla sınırlandırmayarak daha geniş bir perspektifte “eşitsiz cinsiyet ilişkilerinin duygulanımsallığı” (s. 29) üzerinde duruyor. Postyapısalcılığın imkânlarından da yararlanarak “temelsiz bir duygulanım” olarak ifade ettiği ataerkilliği; atmosfer-vari, yapışkan, hayatın her yönünü kapsayan, bulaşıcı, performatif ve cinsiyet eşitsizliğini ifade etmede kapsayıcı bir kavram olarak yorumluyor. “Ataerkillik nedir” sorusu yerine “Ataerkillik kavramı ne işe yarar” sorusunu sorarak kavramın kolektif duyguları harekete geçiren politik yönüne vurgu yapan yazar, böylece okuruna ataerki kavramı üzerinde yeniden düşünme imkânı kazandırıyor.

Güler Cansu Ağören’in çevirisini üstlendiği Sumi Cho, Kimberlé Williams Crenshaw ve Leslie McCall’ın kaleme aldıkları “Kesişimsel-

lik Çalışmaları Alanına Doğru: Kuram, Uygulamalar ve Praksis” adlı metinde kesişimsellik, üç ilişkilendirme kümesi üzerinden ele alınıyor. Kitabın tezine uygun şekilde makale, kesişimselliğin ne olduğu sorusundan ziyade ne yaptığına ve yapabileceğine odaklanarak kavramın akademik ve politik alandaki potansiyellerini tartışmaya açıyor. Kesişimselliğin “‘farklılıkla’ yalnızca yüzeysel şekilde meşgul olduğunu” (s. 52) ifade eden bir tanımlamanın aksine kavramı, “başka kategorilerle iç içe geçmiş, akışkan ve değişken şekilde gören; her zaman iktidar dinamiklerini oluşturduklarını ve onlar tarafından oluşturulduklarını düşünen” (s. 60) bir bakışla değerlendiriyor. Kuramsal uygulamaların yanında praksis tarafıyla çok katmanlı bir yapı arz eden kesişimselliği, toplumsal cinsiyet ve feminist eleştiri sahasında kullanmanın önemine değinmesi, eşitlikli bilgi üretimini koşullayan iktidarı sorunlaştırması ve bu çalışmaların gelecekteki potansiyel önemlerine değinmesiyle makale; kavrama dair önemli yaklaşımlarıyla öne çıkıyor.

Atilla Barutçu, “Erkek(lik) Kategorilerine ve Kimliklerine Dair Queer Sorgulamalar: İdrak Edilemez Bir Erkeklik Mümkün mü?” adlı yazısında, eleştirel erkeklik çalışmalarını ve bu bağlamda üretilen erkeklik kategorilerini tarihsel seyri içerisinde sorunsallaştırıyor. Barutçu, dünden bugüne eleştirel erkeklik çalışmalarında kategori odaklı bir analiz inşasının sonu olmadığı gibi günümüzdeki eleştirel çalışmalara da bir katkı sağlamadığı kanaatinde olup erkekliğin sabit temsillerinin imkânsızlığının altını çiziyor. Hearn’in “gex” kavramından hareketle eleştirel erkeklik çalışmalarını queer yaklaşımlarla birlikte değerlendiren Barutçu; herhangi bir erkeklik kategorisi yerine “o kategoriye dâhil edilen erkeklerin hegemonyayla ilişkisine, cinsiyet eşitsizliğini nasıl beslediğine, tahakküm ilişkilerini nasıl kurduğuna ve performatifliğine odaklanmanın gerekliliğini” (s. 99) vurgulamasıyla eleştirel erkeklik çalışmaları bağlamında önemli bir noktaya parmak basıyor. Öte yandan Barutçu’nun erkeklik kategorileri üretiminin çıkmazı yanında katkılarına değinmesi ve kategorilerin bırakılması şeklindeki teklifine karşın eleştirel erkeklik çalışmalarında erkeklik üzerine “bir süre daha konuşmak gerektiğini” (s. 103) vurgulaması öne sürdüğü argümanlar bakımından çelişik bir durum teşkil ediyor. Fakat bu teklifini cinsiyet kimliklerinin içini boşaltarak anlamlarını kaydırmak adına öne sürmesinin; metniyle katkıda bulunduğu feminist eleştiri kategorilerini feminist özenle birlikte bağlamlarıyla düşünmeyi öneren eser için bir

devamlılık ve örtüşüklük arz ettiği de söylenebilir. Ancak cinsiyet kimliklerinin içini boşaltmak adına da olsa ‘geçici bir adım’ olarak ifade edilen bu teklifin, erkeklik kategorilerini yeniden üretici ve dönüştürücü etkisi bakımından düşündürücü olduğunu söylemek de mümkündür.

Eleştirel erkeklik kategorilerini tartışmaya açan Barutçu’nun makalesinin ardından Demet Gülçiçek, “Feminist Tarih ile İlişkilenmek: Dönemler, Tanımlar, Eklemeler” adlı yazısında feminist tarih yazımını basitçe üstünü çizmeden postyapısalcı feminist tarih yazımıyla ilişkilendirerek ele almayı öneriyor. Gülçiçek, feminist tarihyazımını, romantize etmeden feminist araştırmalara hangi kapıları açtığını sorguladığı yazısında, feminist kadın tarihi yazımlarını kendi bağlamları içerisinde düşünmenin önemine dikkat çekiyor. Kadın hareketlerini “iç içe geçmiş, nerede başlayıp bittiği belli olmayan, renkleri birbirine girmiş bir yuvarak” (s. 117) olarak değerlendiren Gülçiçek, feminist kadın tarihi çalışmalarını ve dönemlendirmelerinin geçmişle şimdi arasındaki ilişkileri aydınlatma noktasındaki katkılarına değiniyor. Ancak bunların ardışık yadsıma eğilimlerini içermesi bakımından eleştirel bir yaklaşımla ele alınması gerekliliğinin de ayrıca altını çiziyor. Hiçlenerek üstü çizildiği bir düzlemde feminist kadın tarihi çalışmalarını; katkılarını ve postyapısalcı feminist yaklaşımlarla ilişkiselliğini göz ardı etmeden analiz etmesi bakımından Demet Gülçiçek’in sunmuş olduğu düşünsel zemin; okuyucuya önemli bir eleştirel perspektif sunuyor.

“Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Tarihçiliğinde Kaynaklar ve Yöntem Üzerine: Arzuhaller, Hatıratlar ve Romanlarda Ebeler” adlı metninde Gülhan Balsoy, kadın ve toplumsal cinsiyet tarihçiliğinde yöntem sorusundan hareketle geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet ebelik tarihini merkeze alarak alandaki sınırlılıklar ve kısıtların üzerine eğiliyor. Yazar, belgelerin iktidarla ilişkisini sorgulayarak hangi belgenin kim tarafından ve hangi amaçla yazıldığı gibi sorulara imkân tanınması açısından feminist tarihçiliğin davetini ilham verici buluyor. Geç Osmanlı erken Cumhuriyet tarihçiliğinde bir tarihsel özne olarak ebeliği görünür kılmak adına kaynaklarını sıradan, devlet-dışı aktörlerin belgelerinden, edebî eserlerden ve ben anlatılarından seçen Balsoy; bu belgelerin sınırlılıklarını göz ardı etmeden feminist tarihyazımında belgelerin kullanımına dair bir örneklem ortaya koyarak okuru da feminist tarih yazımında yöntem sorusu üzerine düşünmeye davet ediyor.

Feminist eleştiri ve kategorilerinin ne yaptığını, nasıl işlediğini

feminist özenle sorunsallaştıran arayışları içeren kitabın ilk bölümü, Demet Gülçiçek'in Clare Hemmings'le yaptığı ve "Feminist Düşüncenin Eleştirelliği: Feminist Hikâyeleri Farklı Şekillerde Anlatmak" başlığını taşıyan söyleşiyle noktalanıyor. Feminist eleştiride hikâyelerin nasıl anlatıldığı gibi problemleri yeniden düşünmek için Clare Hemmings'in çalışmaları, Türkiye feminist eleştiri odağında Hemmings'in kendi ifadeleriyle açıklanıyor. Arayışlar bölümünde tartışılan kuramsal yaklaşımlara yeniden bir bakışı sağlaması ve kitabın birinci ve ikinci bölümünü birbirine bağlayacak şekilde konumlandırılmasıyla söyleşinin; okura iki bölüm arasındaki ilişkiselliği kurması açısından rahat bir geçiş alanı sağladığı söylenebilir.

Birinci bölümde günümüz feminist eleştirisinde çeşitli açılardan eleştirilen feminist bilgi kategorilerinin olumsuz yanlarıyla birlikte katkılarına da değinildiği ve feminist özenin altının çizildiği toparlayıcı bir manzara sunuluyor. Birinci bölümdeki arayışların ardından ikinci bölümde "feminist çalışmaların son dönemde feminist üretimlere nasıl eleştirel sesler getirdiği ve yeni düşünce hatları açtığını" (s. 21) müzakere eden yazılar yer alıyor.

Feyza Akınerdem, "Yavaş Feminizm: Hız Çağında Feminist Müdahaleyi Yeniden Düşünmek" başlıklı yazısında dijitalleşmenin bir sonucu olarak hız çağının feministler arasında oluşturduğu kuşak çatışmaları ve kutuplaşmalara odaklanıyor. Yazar burada feminist özneyi yeniden hatırlamak, katmanlarına nüfuz edebilmek ve tarihsel, mekânsal, ilişkisel süreklilikleri devam ettirebilmek amacıyla 'yavaş feminizm' kavramını öne sürüyor. Akınerdem, hız çağıyla birlikte gelen kutuplaşmanın feminizmin alanını daralttığına dikkat çekerek feminizmde yavaşlama yolunun "teknolojik araçlar ve politik ihtiyaçların yeniden değerlendirilebildiği feminist yakınlıklar" (s. 190) kurmaktan geçtiğini ifade ediyor.

Akınerdem'in hız ve feminist eleştiri arasındaki ilişkiselliği sosyal medya içinde ve dışında kendi deneyimlerinden hareketle ele alması ve pandemi sonrası daha da artan hareketlilikle entelektüel hayatın her yanını saran sosyal medyaya dair feminist özen ekseninde bir dikkat sunması önem arz ediyor. Akınerdem'in ardından Ezgi Burgan ise "Feminist Yol ve Erdem Üzerine Bir Meditasyon: Şefkat, İtidal ve Tevazu" adlı yazısında, feminist yaşam ile erdemli yaşam arasındaki ilişkiselliği Tao Te Ching metni üzerinden sorguluyor. Yazının "Üç Hazine" isimli bölümünde, "şefkat", "itidal" ve "tevazu" şeklindeki üç kavram

üzerinden insanmerkezcilik ve hegemonik erkeklikten uzak bir konumlandırmanın imkânları tartışılıyor.

Feminist film eleştirisinin ne yaptığı, nasıl yaptığı ve neye dikkat çektiğini Sara Ahmed'in feminist oyunbozan figürü çerçevesinde düşünmeye davet eden Özlem Güçlü, "Göz Devirmelere Karşı Oyunbozan Feminist Film Eleştirisi" başlıklı yazısında, oyunbozanlıkta inat eden feminist film eleştirisinin yapabileceklerine ve değiştirebileceklerine dair bir tartışma yürütüyor. "Son kertede feminist film eleştirisi eril fantezileri ifşa ederek oyunu bozduğu kadar, bu fanteziler içinde 'kadın-sı' bulunarak silinmiş, sesi kısılmış ya da önemsizleştirilmiş hülyalar ve arzulardan da dünyalar kurar" (s. 217) şeklindeki ifadelerinde de okunduğu üzere Güçlü, gözlerin devrildiği noktada ataerkil düzlemlere/sofralara "hayır" diyebilmenin ve bu inatçılıkla mevcut imgelerin nasıl görüldüğüne dair algıyı değiştirebilmenin dünyayı değiştirme yolunda da atılan bir adım olduğunu ifade ediyor.

"Makbul İnsan(lık) Tahayyülünün Ötesinde: İnsansonrası Feminist Eleştirilerde Faillik ve İhtimam" adlı yazısında Deniz Gündoğan İbrişim, insansonrası (posthuman) kuram ile feminist kuramın kesişimselliğinden hareketle feminist eleştiride alternatif yolların imkânlılığını sorguluyor. Feminist kuramın ve insansonrası kuramın çıkış noktaları ve sorunları arasındaki paralellige işaret eden İbrişim, makbul insanlık tahayyülünün ötesinde, failliği insan özneyle sınırlamayan bir düzleme dikkat çekerken feminist insansonrası yaklaşımın "eril tarihselliğin sınırlarını yerle yeksan edeceği"ni (s. 245) öne sürüyor. Bu düşüncesine ilişkin olarak failliği, ulus-devlet inşasından öteye taşıyarak; varoluşunu, açık uçluluğu ve türler arası geçirgenliklere değen bir geçişlilikle kurmasından ötürü Leylâ Erbil'in *Kalan* adlı eserini odağa alıyor.

Son olarak; çevirisini Emine Erdoğan'ın yaptığı Sara Ahmed'in "Havamda Değilim" adlı yazısı kitabın ek kısmında yer alıyor. Eser içindeki çeşitli yazılarda sıklıkla atfının yapılması, kimi düşüncelerde temellendirici bir hareket noktası oluşturması ve kitabın temel tezine referansla literatürün kurucu metinlerinden olması bakımından Sara Ahmed'in metninin ayrıca verilmesinin isabetli bir seçim olduğunu söylemek mümkün.

Feminist eleştirinin başat kavramlarına yönelik eleştirel perspektiflerin üzerinde durulması, bu bağlamda yeni tartışma alanları

yaratacak kilit soruların sorulması ve feminist eleştiri kategorilerinin konumluluğunu feminist özenle ele alması açısından kitabın “Arayışlar” başlığını taşıyan ilk bölümü öne çıkıyor. Bu bakımdan çalıŐmada, feminist konumluluğa ilişkin arayıŐlarla birlikte müzakerelere de yer verilmesi önem taŐıyor. Her ne kadar sayıca az ve kısıtlı bir çerçeve de olsa kitabın ikinci bölümünde yer alan müzakerelerin, yeni olasılıkların imkânlılığını göstermesi bakımından esere önemli katkılarda bulunduğu söylenebilir. Bu anlamda bir ilk adım olarak değerlendirilebilecek müzakereler bölümünde yer alan metinlere ilaveten sunulacak yeni tekliflerin, çalışmaların ve olasılıkların feminist eleştiride mühim kazanımlara kapı açacağını ifade etmek mümkündür.

Feminist eleştiri sahasının sorunlaştırdığı bazı meseleler dıŐarıda bırakılarak tartışma konuları sınırlı bir düzlemde ele alınmıŐ olsa da *Feminist Eleştiri: Arayışlar ve Müzakereler*, kazandırdığı duygulanımlar, kolektif bilinç ve feminist kavramların yarattığı etki alanları gibi feminist eleştirinin geçmiŐten günümüze taŐıdıęı ortaklaŐmaları ve uzlaŐ alanlarını kaybetmeden yeni rotaların oluŐturulması gerekliliğini ortaya koyması bakımından literatürde önemli bir boşluğu doldurmaktadır.